

جلوه‌ی شیرین

شیرین و ویژگی‌های او

در شعر فردوسی، نظامی، وحشی بافقی و خانا قبادی

نظام غنّاری قره‌ناو

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سفر - ۱۳۹۴

سرشناسه : غفاری قره‌ناو ، نظام ، ۱۳۵۰-
 عنوان و نام پدیدآور : جلوه‌ی شیرین: شیرین و ویژگی‌های او در شعر فردوسی، نظامی،
 وحشی بافقی و خانا قبادی - غفاری قره‌ناو ، نظام،
 مشخصات نشر : سقز: نشر بیریار، ۱۳۹۴.
 مشخصات ظاهری : ۳۹۰ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۵۱۱۰-۱-۳
 وضعیت فهرست نویسی : فیای مختصر
 شماره کتابشناسی ملی : ۳۷۹۱۳۲۴

کتابخانه ملی و اسناد ایران

Biryar714@gmail.com

۰۹۱۸۹۷۱۰۶۵۴

نام کتاب:	جلوه‌ی شیرین
مؤلف:	نظام غفاری قره‌ناو
ویراستاران:	اشرف محمدی، حسین محمدی
طراح جلد:	اسماعیل رضایی
صفحه‌آرایی:	بیریار
نوبت چاپ:	اول - ۱۳۹۴
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۹۵۱۱۰-۱-۳
انتشارات:	بیریار
تیراژ:	۱۰۰۰ جلد
بها:	۱۵۰۰۰ تومان

حق چاپ برای مؤلف محفوظ است.

فهرست

مقدمه.....	۱۵
فصل اول: داستان خسرو و شیرین از تاریخ تا افسانه.....	۱۹
مقدمه.....	۲۱
شیرین در آینه‌ی تاریخ.....	۲۲
داستان شیرین در گفتار شاعران.....	۳۰
فصل دوم: شیرین و ویژگی‌های او در شاهنامه‌ی فردوسی.....	۳۷
بخش اول: آشنایی با فردوسی و شاهنامه.....	۳۹
زندگی فردوسی.....	۳۹
شاهنامه.....	۴۰
ویژگی‌های شاهنامه.....	۴۲
داستان‌های عاشقانه در شاهنامه.....	۴۳
بخش دوم: خلاصه‌ی داستان خسرو و شیرین فردوسی.....	۴۷
بخش سوم: شناخت شیرین و ویژگی‌های او در شعر فردوسی.....	۵۱
مقدمه.....	۵۱
۱. عشق و شیدایی.....	۵۳
۲. وفاداری.....	۵۶
۳. پاکی شیرین.....	۵۸
۴. مقام و موقعیت شیرین.....	۶۲
۵. خیرخواهی و نصیحت‌گری.....	۶۷

۶۸.....	۶. زبان شیرین.....
۷۱.....	۷. مادر بودن.....
۷۲.....	۸. فراست شیرین.....
۷۴.....	۹. فریب‌کاری شیرین.....
۷۶.....	۱۰. مذهب و ملیّت شیرین.....
۷۸.....	۱۱. قتل مریم.....
۸۰.....	۱۲. حسادت.....
۸۳.....	بخش چهارم: زیبایی‌های شیرین در شعر فردوسی.....
۸۹.....	فصل سوم: شیرین و ویژگی‌های او در خسرو و شیرین نظامی.....
۹۱.....	بخش اول: احوال و آثار نظامی.....
۹۱.....	زندگی و ویژگی‌های شخصیتی.....
۹۳.....	سبک و ویژگی‌های سبکی.....
۹۷.....	آثار نظامی.....
۹۹.....	بخش دوم: خلاصه‌ی داستان خسرو و شیرین نظامی.....
۱۰۷.....	بخش سوم: شناخت شیرین و ویژگی‌های شخصیتی او.....
۱۰۷.....	مقدمه.....
۱۰۸.....	۱. عشق و شیدایی شیرین.....
۱۱۷.....	۲. عفت و پاکی شیرین.....
۱۲۵.....	۳. وفاداری شیرین.....
۱۲۷.....	۴. شیرین و عشق فرهاد.....
۱۳۳.....	۵. مقام و موقعیت شیرین.....
۱۳۵.....	۶. از تکبر تا تواضع.....

۱۳۹	۷. خوش گذرانی و می‌خوارگی شیرین
۱۴۳	۸. تحمل سختی‌ها
۱۴۹	۹. زبان شیرین
۱۵۳	۱۰. خیرخواهی و نصیحت‌گری
۱۵۸	۱۱. خشم و عتاب شیرین
۱۶۰	۱۲. چابکی در اسب‌سواری
۱۶۲	۱۳. عدل و داد
۱۶۴	۱۴. قتل مریم
۱۶۸	۱۵. ترس از پیری
۱۷۰	۱۶. سایر ویژگی‌ها
۱۷۳	بخش چهارم: زیبایی‌های شیرین در منظومه‌ی نظامی
۱۹۳	فصل چهارم: شیرین و ویژگی‌های او در فرهاد و شیرین وحشی
۱۹۵	بخش اول: آشنایی با وحشی و آثار او
۱۹۵	زندگی وحشی و ویژگی‌های شخصی او
۱۹۷	سبک و ویژگی‌های سبکی وحشی
۱۹۹	آثار وحشی
۲۰۱	بخش دوم: خلاصه‌ی داستان فرهاد و شیرین وحشی بافتی
۲۰۵	بخش سوم: شیرین و ویژگی‌های او در شعر وحشی
۲۰۵	مقدمه
۲۰۶	۱. دل‌ربایی و دل‌بری
۲۰۹	۲. سخت‌گیری و مشکل‌پسندی
۲۱۰	۳. بداخلاقی

۲۱۱.....	۴. عشق.....
۲۱۲.....	۵. وفای شیرین.....
۲۱۵.....	۶. غیرت.....
۲۱۷.....	۷. پاکی شیرین.....
۲۱۸.....	۸. مقام شیرین.....
۲۱۹.....	۹. چابک‌سواری و شکار.....
۲۲۲.....	۱۰. مشی و می‌گساری.....
۲۲۲.....	۱۱. تواضع و تکبر.....
۲۲۳.....	۱۲. تجسس.....
۲۲۳.....	۱۳. ترخم.....
۲۲۴.....	۱۴. بخشندگی و احسان.....
۲۲۴.....	۱۵. خردمندی و فراست.....
۲۲۴.....	۱۶. فریب‌کاری.....
۲۲۵.....	۱۷. نازک‌دلی.....
۲۲۶.....	۱۸. شیرین‌زیانی.....
۲۲۹.....	بخش چهارم: زیبایی‌های شیرین در شعر وحشی.....
۲۳۵.....	فصل پنجم: شیرین و ویژگی‌های او در خسرو و شیرین خانای قبادی.....
۲۳۷.....	بخش اول: آشنایی با خانای افکار و آثار او.....
۲۳۷.....	زندگی خانای.....
۲۳۹.....	آثار خانای.....
۲۴۱.....	دانش و بینش خانای.....
۲۴۳.....	بخش دوم: خلاصه‌ی داستان خسرو و شیرین خانای قبادی.....

بخش سوم: شیرین و ویژگی‌های او در شعر خانا..... ۲۵۱

مقدمه..... ۲۵۱

۱. عشق شیرین..... ۲۵۱

۲. وفای شیرین..... ۲۶۲

۳. عشق فرهاد..... ۲۶۴

۴. پاکدامنی شیرین..... ۲۶۷

۵. مقام و موقعیت شیرین..... ۲۸۰

۶. خوش‌گذرانی و می‌خوارگی..... ۲۸۶

۷. شکیبایی در برابر سختی‌ها..... ۲۹۴

۸. تواضع و تکبر شیرین..... ۳۰۱

۹. خشم و عتاب شیرین..... ۳۰۵

۱۰. خیرخواهی و اندرزگویی شیرین..... ۳۰۹

۱۱. عدل و داد..... ۳۱۴

۱۲. قتل مریم..... ۳۱۷

۱۳. سوارکاری شیرین..... ۳۲۱

۱۴. سایر ویژگی‌های شیرین..... ۳۲۳

بخش چهارم: زیبایی‌های شیرین در منظومه‌ی خانا..... ۳۲۵

فصل ششم: تحلیل و تطبیق پردازش شخصیت شیرین در منظومه‌های مورد بحث..... ۳۵۷

مقدمه..... ۳۵۹

دیدگاه فردوسی نسبت به شیرین..... ۳۵۹

نظامی و شیرین..... ۳۶۵

وحشی و شیرین..... ۳۶۸

۳۷۰		خانا و شیرین
۳۷۱		عشق شیرین
۳۷۳		وفای شیرین
۳۷۴		پاکی شیرین
۳۷۵		مقام و موقعیت شیرین
۳۷۵		مذهب و ملت شیرین
۳۷۶		نصیحت‌گری و خیرخواهی
۳۷۷		خوش‌گذرانی
۳۷۷		اسب‌سواری
۳۷۸		سخن‌دانی
۳۷۸		خردمندی، فراست و زیرکی
۳۷۹		عدل و داد
۳۷۹		مادر بودن
۳۸۰		غیرت و حسادت
۳۸۱		قاتل بودن شیرین
۳۸۲		مرگ شیرین
۳۸۳		زیبایی‌های شیرین
۳۸۷		فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

داستان "خسرو و شیرین" که ریشه‌ای تاریخی دارد و وقوع آن مربوط به اواخر سلسله‌ی ساسانیان، می‌باشد به سرعت به صورت افسانه در زبان مردم رایج و علاوه بر این‌که در کتب تاریخی ذکر شده، موضوع کتب ادبی نیز قرار گرفته، در قالب ادبیات غنایی عرضه گشته و توسط شاعران زیادی بازگو شده است.

در این اثر ضمن بیان و توضیح این موضوع در فصل اول، از میان شخصیت‌های این داستان، به بررسی شخصیت شیرین و ویژگی‌های اخلاقی، رفتاری و ظاهری وی در چهار اثر (شاهنامه‌ی فردوسی، خسرو و شیرین نظامی، فرهاد و شیرین وحشی بافقی و خسرو و شیرین خانا قبادی) پرداخته شده است و پردازش شخصیت مورد نظر در هر اثر، در یک فصل، مورد بررسی قرار گرفته است؛ هر یک از این چهار فصل نیز مشتمل بر چهار بخش می‌باشد که به ترتیب عبارتند از: ۱. معرفی شاعر و آثار و افکار او، به ویژه آنچه با موضوع این تحقیق ارتباط دارد، ۲. خلاصه‌ی داستان، ۳. ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری شیرین با ذکر شواهد شعری و دلایل و قرائن، ۴. ویژگی‌های ظاهری (زیبایی‌های شیرین). در فصل آخر نیز به تطبیق چهار روایت مورد اشاره از نظر پردازش‌های مختلف شخصیت شیرین و تحلیل و بررسی چرایی ویژگی‌های منتسب به وی بر اساس نظریه‌ی بینامتنیت پرداخته شده است و اثر عواملی چون زندگی شاعران، بینش و افکار آنان، شرایط اجتماعی، سبک دوره و ... در این تفاوت‌ها به صورت مختصر بیان شده است.

یکی از عناصر مهم داستان، "شخصیت" های^۱ آن است. تا جایی که می‌توان گفت: «پایه و اساس هر قصه‌ی خوب چیزی جز آفرینش اشخاص نیست»؛^۲ به ویژه در داستان‌های شخصیت محور. به عبارت دیگر اگر داستان‌ها را به دو گروه "شخصیت محور" و "حادثه محور" تقسیم کنیم، در داستان‌های نوع اول - که منظومه‌های مورد بررسی ما از این نوع به شمارند - اشخاص مهم‌ترین رکن به شمار می‌آیند. عمل و حادثه نیز تابع آن است. «به قولی در داستان‌های دلکش و گیرا حوادث تابع سرشت و طرز سلوک اشخاص داستان می‌شود».^۳

نویسندگان و داستان‌سرایان برای معرفی اشخاص داستان خود از روش‌های گوناگونی استفاده می‌کنند. در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان از دو روش "مستقیم" و "غیر مستقیم" برای شناساندن هر شخصیت به خواننده‌ی داستان نام برد.^۴ در روش اول شاعر یا نویسنده با گفتار خود به معرفی اشخاص داستان می‌پردازد؛ یا از زبان دیگر افراد داستان، آن‌ها را معرفی می‌کند. چنان‌چه خواهیم دید در "فرهاد و شیرین" وحشی، بیش‌تر خصوصیات شیرین به این طریق نشان داده شده است. در روش دوم، شخص با رفتار، گفتار، وضعیت ظاهری و ... خود برای خواننده شناخته می‌شود. روش اول اگرچه ساده‌تر است، چندان جذاب و مؤثر نیست. اما روش دوم پیچیده‌تر، جذاب‌تر و مؤثرتر است. ما در چهار منظومه‌ی شاهنامه‌ی فردوسی، خسرو و شیرین نظامی، فرهاد و شیرین وحشی و خسرو و شیرین خانا، شخصیت شیرین و ویژگی‌های وی را مورد بحث و

۱. اشخاص ساخته‌شده‌ای (مخلوقی) را که در داستان و نمایش‌نامه و ... ظاهر می‌شوند، شخصیت (Character) می‌نامند. شخصیت؛ در اثر روایتی یا نمایشی، فردی است که کیفیت روانی و اخلاقی او، در عمل او و آنچه می‌گوید و می‌کند، وجود داشته باشد. خلق چنین شخصیت‌هایی را که برای خواننده در حوزه‌ی داستان تقریباً مثل افراد واقعی جلوه می‌کنند، شخصیت‌پردازی می‌خوانند. (میرصادقی، جمال، ۱۳۷۶: ۸۴و۸۳)

۲. برزآبادی فراهانی، مجتبی، ۱۳۷۸: ۳۰۱ (بیان عقیده‌ی آرنولد بنت، داستان نویس و درام پرداز انگلیسی)

۳. برزآبادی فراهانی، مجتبی، ۱۳۷۸: ۳۰۱

۴. عبداللّه‌یان، حمید، ۱۳۸۱: ۶۵ تا ۶۸ - آقبای میرصادقی در کتاب "عناصر داستان" از سه روش شخصیت‌پردازی نام می‌برد: ۱- ارائه‌ی صریح شخصیت‌ها با یاری گرفتن از شرح و توضیح مستقیم. ۲- ارائه‌ی شخصیت‌ها از طریق عمل آنان با کمی شرح و تفسیر یا بدون آن. ۳- ارائه‌ی درون شخصیت‌ها، بی‌تعبیر و تفسیر. (میرصادقی، جمال، ۱۳۷۶: ۹۱ تا ۸۷)

بررسی قرار خواهیم داد. و در پی آن خواهیم بود که ببینیم: آیا شیرین در هر چهار اثر، به یک شیوه و با ویژگی‌هایی همسان معرفی شده یا خصوصیات وی در آثار مختلف، متفاوت است؟ در هر اثر چه ویژگی‌هایی به وی نسبت داده شده؟ اگر شیرین با خصوصیات متفاوتی معرفی شده، دلیل تفاوت‌ها چیست؟ به فرض وجود تفاوت، آیا نحوه‌ی زندگی، شخصیت، تفکر و باور شاعر در پردازش شخصیت شیرین مؤثر بوده است؟ آیا نوع ادبی، سبک دوره، وضعیت اجتماعی و ... در این امر تأثیری داشته‌اند؟

برای پاسخ به این پرسش‌ها، قبل از هر چیزی، منظومه‌های "پادشاهی خسرو پرویز" و "پادشاهی شیرویه" از فردوسی، "خسرو و شیرین" اثر نظامی، "فرهاد و شیرین" وحشی بافقی و "خسرو و شیرین" خانا قبادی - به عنوان منابع اصلی تحقیق - مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته، آنچه نشانی از بیان ویژگی‌های شیرین در آن دیده می‌شده، یادداشت و سپس دسته‌بندی شده‌اند؛ تا شیرین و ویژگی‌های او را به خوبی بشناسیم. هم‌چنین کتب و مقالاتی که در بر دارنده‌ی مطالبی در مورد منظومه‌های مزبور بودند، یا به نوعی به موضوع این اثر مربوط می‌شدند، مطالعه شده، موارد مرتبط، فیش‌برداری گردیده و در پایان، دسته‌بندی صورت گرفته است.

سپس ویژگی‌های منتسب به شیرین در هر اثر، به طور جداگانه با ذکر شواهد و دلایل بیان شده است. و در پایان به تحلیل پردازش شخصیت مورد نظر و تطبیق مختصری در این مورد پرداخته‌ایم. هم‌چنین سعی شده آنچه از زندگی، افکار و سبک شاعران که ممکن است به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در پردازش شخصیت شیرین تأثیر داشته باشد، بیان شود.

اما قبل از پرداختن به موضوع اصلی تحقیق، یادآوری چند نکته ضروری به نظر می‌رسد:

۱. هدف نگارنده در این تحقیق به هیچ عنوان مقایسه و داوری بین شاعران و شعر آنان و برتری یکی بر دیگری نیست. در این تحقیق شخصیت‌پردازی شیرین مورد بررسی قرار می‌گیرد و در پی شناخت ویژگی‌های این شخصیت خواهیم بود. نسبت دادن یک خصوصیت به شیرین یا عدم توجه به آن به هیچ وجه به معنی برتری یک اثر بر دیگری یا ضعف آن نسبت به سایر آثار نخواهد بود.

۲. اگر خوانندگان محترم با بنده هم‌داستان باشند که ترجمه‌ی هر مطلب از زبانی به زبان دیگر کاری دشوار است و در مورد ترجمه‌ی شعر این دشواری به مراتب بیش‌تر

است، ضعفی را که در ترجمه‌ی اشعار خانا از زبان کردی گورانی به زبان فارسی وجود دارد، بر نگارنده خواهند بخشید. باید اعتراف کرد که اشعار پر از احساس و عاطفه‌ی خانا به خوبی ترجمه نشده است.

۳. در ترجمه‌ی اشعار سعی بر آن بوده که حتی الامکان، ابیات خانا به صورت لفظ به لفظ ترجمه گردد تا زیبایی کلام سراینده و صنایع بیانی و بدیعی نیز نشان داده شود.

۴. در خسرو و شیرین خانا کلمات مرکب زیادی دیده می‌شود که هر دو جزء آن و گاهی یکی از اجزاء، فارسی یا عربی مستعمل در زبان فارسی است، اما خود کلمه‌ی مرکب دارای کاربرد زیادی در زبان فارسی نیست یا در متون ادبی به کار نرفته است. ("نیم‌تنه": لباسی که بالاتنه را می‌پوشاند. "چپ گرد": صفت برای چرخ و گردون. و "پرچلا": دارای چلا و درخشش، پرتلاؤ. از این گونه‌اند.) در ترجمه - تعمداً - به همان شکلی که خانا به کار برده، نقل شده‌اند. به عبارت دیگر در ترجمه‌ی اشعار خانا اصل را بر روان‌نویسی قرار نداده‌ام؛ انعکاس آنچه خانا سروده با تمام ویژگی‌های بیانی، بدیعی و زبانی - تا حد امکان - هدف مترجم (نگارنده) بوده است.

۵. علاوه بر آنچه در فهرست منابع و مآخذ ذکر شده، از کتب و مقالات دیگری نیز به صورت غیر مستقیم استفاده شده است که "معنای شاهنامه" از سیامک وکیلی "خسرو و شیرین خانا" ویراسته‌ی مراد اورنگ، "مقدمه‌ی سمید نفیسی بر دیوان وحشی"، مقالات "تجلی عشق بر نگارگری ایرانی - اسلامی (بررسی قصه‌ی خسرو و شیرین)" از زهرا رهنورد و "خسرو و شیرین از دیدگاه روان‌شناسانه و نمادین" از ملیحه مهدوی از آن جمله‌اند.